

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

LEGAL REGIME OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AS A SPECIAL REGIME OF ECONOMIC MANAGEMENT

Чайковська В.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті досліджено правовий режим зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) як спеціального режиму господарювання. Обґрунтовується спеціальний характер правового режиму ЗЕД по відношенню до загального режиму господарювання. Визначаються подальші перспективи дослідження щодо визначення шляхів модернізації правового режиму ЗЕД у зв'язку з інтеграційними процесами.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, правовий режим, спеціальний режим господарювання, господарська діяльність.

В статье исследован правовой режим внешнеэкономической деятельности (далее – ВЭД) как специального режима хозяйствования. Обосновывается специальный характер правового ВЭД по отношению к общему режиму хозяйствования. Определяются дальнейшие перспективы исследования относительно определения путей модернизации правового режима ВЭД в связи с интеграционными процессами.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, правовой режим, специальный режим хозяйствования, хозяйственная деятельность.

In the article the legal regime of foreign economic activity (hereinafter – FEA) as a special regime of economic activity. It is substantiated the special legal nature of FEA in relation to the general regime of economic activity. It is determined the further research perspectives on the definition of a modernization of the legal regime of FEA in connection with the integration processes.

Key words: foreign economic activity, legal regime, special regime of economic activity, economic activity.

Актуальність теми. У літературі висловлена цілком ґрунтовна думка про те, що сферу господарювання не можна собі уявити як сферу абсолютно однорідну – в ній складаються багатоманітні господарські відносини, які потребують адекватного особливого, залежного від конкретних умов, правового регулювання [1, с. 682]. Дійсно, правове регулювання господарської діяльності зазнає диференціації, що зумовлюється особливостями окремих галузей економіки, умовами господарювання, соціальними потребами, територією здійснення та іншими чинниками. Для позначення особливостей організації та здійснення господарської діяльності у певних сферах у науці господарського права та законодавстві знайшло своє відображення поняття «спеціальний режим господарювання», яким, як правило, характеризуються особливості здійснення господарської діяльності на певній території. Аналогічним чином, наприклад, поняття режиму певної діяльності зустрічається в науці міжнародного економічного та інших галузей права.

Водночас потребує з'ясування питання щодо можливості виокремлення спеціального правового режиму зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) у системі інших правових режимів та правових явищ, що може створити наукове підґрунтя для подальших досліджень у напрямку виокремлення специфічної групи правовідносин у цій сфері, в тому числі з погляду модернізації в умовах євроінтеграції України.

Наукові праці за темою. Комплексне дослідження теоретичних аспектів спеціального режиму гос-

подарювання як структурного елементу системи господарського права було здійснено О.Р. Зельдіною [2; 3; 4]. Окремі аспекти спеціальних режимів господарювання досліджували в науці господарського права О.М. Вінник, О.П. Подцерковний, Л.В. Таран, А.В. Биканова, Л.В. Крупа тощо. Проте питання щодо виділення спеціального правового режиму ЗЕД як спеціального режиму господарювання зазначеними вченими не ставилося.

Метою статті є вирішення проблеми, пов'язаної з підставами та перспективами визначення правового режиму здійснення ЗЕД як спеціального режиму господарювання.

Виклад основного матеріалу. О.Р. Зельдіна визначає спеціальний режим господарювання як «правовий режим, який встановлює особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводиться державою з метою забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання» [2, с. 5]. Тобто спеціальні правові режими у сфері господарювання в даному випадку протиставляються загальному режиму господарської діяльності, що є справедливим, адже за відсутності певної загальної сутності не можна вести мову про наявність особливості (спеціальної) сутності.

Певним недоліком наведеної концепції щодо розуміння спеціального правового режиму є обме-

ження сфери його дії лише певною територією або певною галуззю економіки. У той же час, особливості порядку організації та здійснення господарської діяльності можуть існувати й у певних сферах господарської діяльності, що не можна віднести до галузей економіки (наприклад, у сфері інвестиційної діяльності, діяльності збройних сил України тощо), а також під час укладення довгострокових договорів (наприклад, концесійних договорів). Власне й О.Р. Зельдіна розглядає у своєму дисертаційному дослідженні концесію як різновид спеціального режиму господарювання [2, с. 17], а також виділяє спеціальний режим інвестиційної діяльності [5]. Однак ані концесію, ані інвестиційну діяльність не можна віднести до галузей економіки.

Досить усічено також виглядає підхід О.Р. Зельдіної до поняття спеціального режиму господарювання з погляду виокремлення лише обмежувальних чи заохочувальних засобів. Разом із тим, обмеження та заохочення є не єдиними засобами державного впливу на економічні та інші відносини. Зокрема, визначенням порядку здійснення певної діяльності у межах позитивних дозволів держава утворює додаткові елементи порядку у сфері впливу. Те саме стосується інформаційних та координаційних правових засобів. Наприклад, у сфері ЗЕД такими виступають Типові рекомендації щодо базових платіжних умов зовнішньоторговельних контрактів українських суб'єктів господарювання в умовах нестабільних обмінних курсів та обмежень на валютні операції на ринках країн СНД, затверджені наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 28 січня 1999 р. № 39.

Як зазначає Л.В. Крупа, спеціальний правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певних відносин, що встановлюється щодо конкретного кола суб'єктів чи сфери їх діяльності та відрізняється від загального (національного) режиму або пільговою, або обмежувальною спрямованістю регулювання, обумовленою публічним інтересом, виявляючись в усіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові засади юридичної відповідальності [6, с. 12]. У подібному визначенні слід підтримати те, що воно передбачає можливість існування спеціального правового режиму щодо певної сфери діяльності суб'єктів господарювання, не обмежуючи цю сферу територією чи галуззю. Водночас подібне розуміння спеціального правового режиму видається занадто ускладненим, враховуючи обтяження його поняттями «публічного інтересу» та «механізму публічного інтересу» без пояснення змісту останніх.

М.Д. Василенко розглядає відповідні питання з погляду спеціального господарсько-правового режиму технопарків і технополісів [7], існування яких підтверджується і спеціальним законодавством. Так, у п. 7 ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у контексті зазначеного закону надається визначення спеціального режиму інноваційної діяльності: це правовий режим,

який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств під час реалізації проєктів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків [8]. Специфіка наведеного режиму полягає в особливому регулюванні діяльності технологічних парків (господарювання інноваційних структур), яке полягає у встановленні правових стимулів у вигляді державної підтримки господарської діяльності парків відповідних суб'єктів.

О.О. Єгорова застосовує поняття «спеціальний правовий режим економічної діяльності» та відносить до сфери дії спеціального правового режиму не лише певну визначену локальну територію, але й певний вид підприємницької діяльності в будь-якому місті на території держави [9, с. 189]. До сфер господарювання, в яких можуть запроваджуватися спеціальні правові режими економічної діяльності, О.О. Єгорова відносить як спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку, так і наукові, інвестиційні, промислові парки, бізнес-інкубатори [10, с. 212]. Водночас більш вдалими під час позначення спеціального правового режиму у сфері господарювання виглядають саме поняття «спеціальний режим господарювання» або «спеціальний режим господарської діяльності», адже останні знайшли своє відображення у ГК.

У літературі зустрічається поняття правового режиму зовнішньоторговельної діяльності [11; 12], хоча й прямо не акцентовано увагу на кваліфікаційній ознаці відповідного правового явища як спеціального режиму господарювання. При цьому поняття «зовнішньоторговельна діяльність» та «зовнішньоекономічна діяльність» є близькими, однак не тотожними, і співвідносити їх треба подібно до співвідношення торговельної та господарської діяльності як предмета правового регулювання: «зовнішньоторговельна діяльність» стосується виключно торгової діяльності, тобто реалізації певної продукції, а «зовнішньоекономічна діяльність», окрім реалізації продукції, передбачає також виконання робіт або надання послуг. Водночас, наприклад, у Російській Федерації усталеним є саме поняття «зовнішньоторговельна діяльність», яке розуміється у широкому значенні та включає як реалізацію продукції, так і надання послуг, про що зазначено у відповідному законі [13]. Хоча й не можна не визнавати, що в сучасних умовах поняття «зовнішньоекономічна діяльність» видається більш точним, враховуючи те, що зовнішні економічні відносини не вичерпуються лише торгівлею.

Доцільність визначити наявність правового режиму ЗЕД як спеціального режиму господарювання пояснюється наступним.

По-перше, в основі правового режиму господарювання в даному випадку лежить специфіка зовнішньоекономічної діяльності, що виокремлюється низкою відомих ознак з-поміж інших видів господарської діяльності.

Тут є певна проблема, щодо якої необхідно зробити окремі пояснення. Як зазначає О.П. Подцерковний,

«говорячи про спеціальні режими господарювання, слід відрізнити територіальну ознаку відповідного регулювання від організаційно-суб'єктної ознаки регулювання, яка передбачає введення особливого режиму для суб'єктів певної організаційно-правової форми або господарювання» [14, с. 591]. При цьому організаційно-суб'єктна ознака «стосується введення спеціальних норм щодо окремих суб'єктів господарювання залежно від виду діяльності, яку здійснює така особа. Якщо розглядати у такому напрямку спеціальний режим господарювання, то він є занадто невизначеним, оскільки до нього слід віднести діяльність у банківській сфері, сфері страхування, транспортної діяльності, капітального будівництва, зберігання, сільського господарства тощо, тобто в усіх галузях народного господарства, що збігається значною мірою з обсягом усієї особливої частини господарського права [14, с. 591].

Водночас визнання наявності правового режиму ЗЕД як спеціального режиму господарювання не суперечить зазначеній думці О.П. Подцерковного, адже з одного боку ЗЕД не є галуззю економіки України, з іншого – правовий режим ЗЕД поширюється на господарську діяльність суб'єкта господарювання будь-якої галузі економіки у разі кваліфікації її як зовнішньоекономічної. Так, у ст. 4 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» серед видів ЗЕД визначається експорт та імпорт товарів, міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами (зовнішньоекономічна фінансова діяльність), кредитні операції, створення банківських установ за межами України (зовнішньоекономічна банківська діяльність), операції із придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку (міжнародна валютна діяльність), підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності та інші види ЗЕД, не заборонені прямо й у виключній формі законами України.

Таким чином, у разі наявності відносин між суб'єктами господарської діяльності України та іноземними суб'єктами господарювання (ст. 1 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність») або діяльності суб'єкта господарювання, що пов'язана з перетинанням митного кордону України майном та/або робочою силою (ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 377 ГК), специфіка регулювання зазначених відносин або діяльності, що носять зовнішньоекономічний характер, буде забезпечуватись правовим режимом ЗЕД, в іншому випадку буде діяти загальний режим господарського права.

По-друге, правовий режим ЗЕД підтверджується критеріями інших спеціальних режимів господарювання.

Зокрема, О.Р. Зельдіна визначає наступні критерії віднесення тієї чи іншої сфери господарювання до спеціального режиму господарювання: 1) наявність спеціального нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність на певній території чи в

певній галузі економіки, який містить норми права, відмінні від загального законодавства; 2) встановлення дозвільного порядку, не передбаченого загальним законодавством для здійснення господарської діяльності на певній території чи в певній галузі економіки; 3) законодавче закріплення обмежень та/або заохочень під час здійснення господарської діяльності на певній території чи в певній галузі економіки [4, с. 15].

Варто зауважити, що правовий режим ЗЕД у цілому відповідає зазначеним критеріям.

Зокрема, наявна спеціальна група нормативно-правових актів щодо ЗЕД: окремий розділ VII ГК України «Зовнішньоекономічна діяльність», Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» тощо, що містять (на відміну від інших положень ГК та загального господарського законодавства) спеціальні норми щодо регулювання господарської діяльності у сфері ЗЕД. Подібний Закон існує й у Російській Федерації – Федеральний закон від 8 грудня 2003 р. «Про засади державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності», в Республіці Білорусь – Закон від 25 листопада 2004 р. «Про засади державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності», у Німеччині – Закон про зовнішньоекономічну діяльність від 28 квітня 1961 р.

У цьому випадку необхідно звернути увагу саме на те, що в якості критерію для віднесення тієї чи іншої сфери господарювання до сфери дії спеціального режиму господарювання необхідно визначити не просто наявність спеціального нормативно-правового акта (актів), а саме наявність спеціальних норм законодавства та інших джерел права, в яких знаходить своє вираження специфіка регулювання відносин у певній сфері господарювання. Так, наприклад, у Республіці Казахстан спеціальний закон, присвячений регулюванню зовнішньоекономічних відносин та діяльності, відсутній, однак спеціальні норми містяться у главі 4 «Зовнішньоторговельна діяльність» Закону РК від 12 квітня 2004 р. № 544-ІІ та інших актах законодавства.

Щодо дозвільного порядку зовнішньоекономічного господарювання, то необхідно вести мову про існування певної кількості дозвільних порядків щодо окремих зовнішньоекономічних операцій. Наприклад, у ст. 16 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачене автоматичне ліцензування як дозвіл на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти; у ст. 5 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» та в Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні передбачена реєстрація представництв іноземних суб'єктів господарювання; ст. 4 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» передбачена обов'язковість отримання резидентами та нерезидентами індивідуальних ліцензій для здійснення окремих зовнішньоекономічних валютних операцій тощо.

Водночас не можна вести мову про наявність єдиного загального дозвільного порядку щодо здійснен-

ня ЗЕД. Однак знову критикуючи позицію О.Р. Зельдіної щодо наявності зазначеного критерію, варто зауважити, що специфіка регулювання певної сфери господарювання не залежить від обов'язкового дозвільного порядку здійснення господарювання в зазначеній сфері, а зумовлюється значенням цієї сфери для національної економіки та необхідності особливого врегулювання певної групи відносин (діяльності). Власне, саме О.Р. Зельдіна у своїй монографії виділяє тимчасово-надзвичайні режими, зокрема режим надзвичайної ситуації [4, с. 81-95] та режим воєнного стану [4, с. 95-100], законодавство щодо запровадження яких не передбачає обов'язкового отримання певного особливого дозволу для здійснення господарської діяльності, не передбаченого загальним режимом господарювання.

Нарешті, щодо законодавчого закріплення особливих обмежень та/або заохочень зовнішньоекономічного господарювання, то положення щодо останніх наявні у ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших джерелах права щодо ЗЕД. До обмежень під час здійснення ЗЕД можна віднести, зокрема, необхідність отримання наведених вище дозволів під час здійснення окремих зовнішньоекономічних операцій; обов'язкову реєстрацію певних видів зовнішньоекономічних контрактів (наприклад, контракти щодо експорту металобрухту, відповідно до ст. 9 ЗУ «Про металобрухт»); наявність митних процедур відповідно до митного законодавства, яких суб'єкти ЗЕД зобов'язані дотримуватись; обов'язок суб'єктів ЗЕД забезпечити зарахування валютної виручки на їх валютні рахунки за зовнішньоекономічними контрактами (відповідно до положень ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»); обов'язкове страхування певних видів ЗЕД (наприклад, п. 20 ст. 7 ЗУ «Про страхування» передбачає обов'язкове страхування експортера щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення небезпечних відходів); наявність заборон щодо експорту та імпорту окремих видів товарів (в тому числі послуг – ст. 17 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»).

Можна навести і приклади заохочень у правовому режимі ЗЕД, які, зокрема, стосуються податкової сфери. Так, одним із принципів оподаткування під час здійснення ЗЕД, відповідно до ст. 11 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність», є принцип заохочення експорту готової продукції. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 243 Податкового кодексу України не є об'єктом та базою оподаткування екологічного податку транспортні засоби, що призначені для вивезення за межі митної території України у митному режимі експорту.

Як зазначає О.В. Малько, залежно від домінуючих у правовому режимі засобів, він може бути або стимулюючим, або обмежувальним [15, с. 744]. У свою чергу О.Р. Зельдіна за подібним критерієм класифікує спеціальні режими господарювання на обмежувальні спеціальні режими, обмежувально-

заохочувальні спеціальні режими та заохочувальні спеціальні режими [4, с. 22]. Видається, що правовий режим ЗЕД відноситься до обмежувального правового режиму, адже наявність обмежень для суб'єктів господарювання значно переважає наявність заохочень. Водночас наведений висновок не слід розглядати як щось негативне, адже встановлення правового режиму ЗЕД є наслідком реалізації державного регулювання економіки, яке покликане з одного боку сприяти її розвитку, з іншого – захистити від негативних факторів. Як справедливо із цього приводу зазначив академік В.К. Мамутов, «регулювання не обмежується внутрішнім господарським обігом. Держава повинна виробляти і здійснювати стратегію зовнішньоекономічної діяльності, визначити певні пріоритети у цій сфері і всіма способами добиватися, аби підприємства діяли згідно із цією стратегією» [16, с. 84].

Третім аргументом на користь існування правового режиму ЗЕД як спеціального режиму господарювання слугує його диференціація на інші спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності. Розділ III Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» має відповідну назву – «Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності». Встановлення спеціальних економічних зон, відповідно до ст. 24, розглядається як встановлення спеціальних правових режимів ЗЕД. Відповідно до ст. 25 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» Україна може укладати з державами, які мають спільні з нею морські та/або сухопутні кордони, договори, що встановлюють на основі взаємності спеціальні правові режими торгівлі, товарообігу (прикордонна, прибережна торгівля та інші) і передбачають пільгові умови для суб'єктів ЗЕД України та суб'єктів господарської діяльності цих держав у відносинах із ними. У свою чергу російський вчений П.В. Павлов розглядає прикордонну торгівлю як спеціальний режим ЗЕД [12].

Тож якщо не можна було б правовий вплив щодо ЗЕД узагальнити в понятті правового режиму ЗЕД, тоді не можна було б виокремлювати спеціальні правові режими ЗЕД. Саме тому з одного боку, існують спеціальні режими ЗЕД, а з іншого – існує і загальний (правовий) режим ЗЕД, що призначений для встановлення порядку регулювання тих зовнішньоекономічних господарських відносин, на які не поширюється дія спеціальних правових режимів. У даному випадку простежується ієрархічність правових режимів: правовий режим ЗЕД є спеціальним щодо загального режиму господарської діяльності, у свою чергу правовий режим спеціальних економічних зон (здійснення господарської діяльності в яких передбачає наявність зовнішньоекономічних відносин) є спеціальним щодо загального правового режиму ЗЕД.

В якості ще одного доказу необхідності розглядати правовий режим ЗЕД як спеціальний щодо загального правового режиму господарської діяльності слід навести позицію вченого-міжнародника В.М.Шумілова, який зазначає, що «правова роль

держав у міжнародних економічних відносинах може бути зведена до двох видів правовідносин: з одного боку, держави здійснюють або регулюють транскордонне переміщення ресурсів на міждержавному рівні, з іншого боку, держави вирішують питання про внутрішні правові режими, в межах яких здійснюють міжнародні економічні відносини приватні особи» [17].

Висновок. Таким чином, правовий режим ЗЕД – це спеціальний режим господарювання, що зумовлює специфіку правового регулювання (яке носить, як правило, обмежувальний характер) відносин між суб'єктами ЗЕД України та іноземними суб'єктами господарювання та/або діяльності суб'єкта господарювання, що пов'язана з перетинанням митного кордону України майном та/або робочою силою.

В умовах європейської та світової інтеграції правовий режим ЗЕД обумовлюється не лише актами національного законодавства. Як відмічає В.М. Шумілов, «застосування державами методів адміністративного регулювання господарської діяльності стає об'єктом міжнародно-правового регулювання» [17, с. 5]. Нині Україна вже є членом Союзу незалежних

держав (СНД) та Світової організації торгівлі (СОТ), міжнародні акти щодо функціонування яких містять норми, якими обумовлюється правовий режим зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Найближчим часом Україна або приєднається до Митного Союзу, або здійснить наступний крок щодо приєднання до Європейського Союзу (шляхом підписання Угоди про асоціацію з ЄС). Будь-яка із зазначених дій означатиме економічну інтеграцію України з державами відповідної міжнародної організації, наслідком чого виступатиме модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Модернізація (франц. *modernization*, від *moderne* – новітній, сучасний) – це вдосконалення, покращення, оновлення, зміна чого-небудь, приведення його у відповідність до сучасних вимог і норм, показниками якості [18, с. 402; 19, с. 534].

Визначення шляхів модернізації правового режиму ЗЕД та надання пропозиції щодо зміни законодавства із цього питання є перспективною метою подальших господарсько-правових та міжнародно-правових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України : 2-ге вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини ; кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
2. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «господарське право, господарсько-процесуальне право» / О.Р. Зельдіна. – Д., 2007. – 35 с.
3. Зельдіна Е.Р. Специальный режим хозяйствования: проблемы и пути их решения : монография. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 247 с.
4. Зельдіна Е.Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации : монография. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 327 с.
5. Зельдіна Е.Р. Проблемы защиты прав инвесторов в условиях специального режима инвестиционной деятельности / Е.Р. Зельдіна, В.М. Стойка // Экономика и право. – 2002. – № 1. – С. 72–76.
6. Крупа Л.В. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2001. – № 2. – С. 10–13.
7. Василенко М.Д. Спеціальні господарсько-правові режими технопарків і технополісів: досвід України та зарубіжних країн : монографія / М.Д. Василенко. – Одеса : Сімекс-прінт, 2012. – 226 с.
8. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.
9. Єгорова О.О. Роль державної допомоги в рамках спеціальних правових режимів економічної діяльності в Україні // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. зб. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2009. – № 1. – С. 189–196.
10. Єгорова О.О. Спеціальні правові режими економічної діяльності у сучасній регіональній політиці в Україні // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. зб. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2009. – № 2. – С. 211–217.
11. Поєдинок В. Правові режими зовнішньоторговельної діяльності / В. Поєдинок // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2011. – Вип. 86. – С. 63–67.
12. Павлов П.В. Приграничная торговля как особый режим осуществления внешнеторговой деятельности: правовое обеспечение и государственное регулирование / П.В. Павлов // Юрист-правовед. – 2009. – № 3. – С. 29–33.
13. Об основах государственного регулирования внешнеторговой деятельности : Федеральный закон Российской Федерации от 8 декабря 2003 г. № 164-ФЗ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/12133486/>.
14. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін. ; За ред. О.П. Подцерковного. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Х. : Одиссей, 2011. – 640 с.
15. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и дораб. – М. : Юристъ, 2006. – 768 с.
16. Мамутов В.К. Про державне регулювання економіки // Экономика и право : сб. науч. тр. – К. : Юринком Інтер, 2003. – С. 83–85.
17. Шумілов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. – М. : Международные отношения, 2003. – 272 с.
18. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / Гл. ред. А.П. Прохоров. – Изд-е 3-е. – М. : «Советская Энциклопедия», 1974. – Т. 16. – 616 с.
19. Украинская Советская Энциклопедия / гл. ред. М.П. Баранов. – К. : «Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии», 1981. – Т. 6.